

Καλλιεργώντας τη δημιουργική σκέψη των μαθητών μέσω δραστηριοτήτων παιχνιδώδους μάθησης

Σοφία Χάσκου

Εκπαιδευτικός, Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου

Αθηνών

sofia@naskos.gr

Περίληψη

Η δημιουργική σκέψη είναι τόσο η ικανότητα συνδυασμού ή σύνθεσης υφιστάμενων ιδεών, εικόνων ή γνώσεων με πρωτότυπους τρόπους όσο και η εμπειρία της σκέψης, της αντίδρασης και της εργασίας με φαντασία, που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό καινοτομίας, αποκλίνουσα σκέψη και ανάληψη ρίσκου. Η ενσωμάτωση μηχανισμών παιχνιδιού από τον εκπαιδευτικό στη μαθησιακή διαδικασία αποτελεί τεχνική που μετατρέπει τη μάθηση σε μια διασκεδαστική και ενδιαφέρουσα διαδικασία αξιοποιώντας μηχανισμούς παιχνιδιού οι οποίοι έχουν υψηλή δυναμική ενίσχυσης των εσωτερικών κινήτρων των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν στη διδασκαλία τους στοιχεία που συνήθως συναντώνται στα παιχνίδια -όπως η πρόκληση, το στοιχείο της τύχης, ο ανταγωνισμός, η συνεργασία, η ανατροφοδότηση, οι επιβραβεύσεις, η νίκη ή η εξέλιξη- τα οποία και προσαρμόζουν στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο, το παιχνίδι γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο της μαθησιακής διαδικασίας και σε συνδυασμό με τη συνεργατική και την ενεργό μάθηση αλλάζει τα δεδομένα στην καθημερινότητα της σχολικής τάξης, καθώς πλέον οι μαθητές εμπλέκονται σε κάθε διαδικασία ενθαρρύνονται να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν και εν τέλει μαθαίνουν να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά.

Λέξεις-κλειδιά: Δημιουργική Σκέψη, Παιχνίδι.

1. Εισαγωγή

Αδιαμφισβήτητα, ο πολίτης του 21ου αιώνα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής του τόσο σε κοινωνικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, οφείλει να καλλιεργήσει μια σειρά από δεξιότητες, όπως είναι η συνεργασία, η επικοινωνία, η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη και η επίλυση προβλήματος (Saavedra & Orfer, 2012). Για να καταστεί δυνατή η ανάπτυξη και η καλλιέργεια αυτού του τύπου δεξιοτήτων, είναι απαραίτητη η συστηματική επεξεργασία και προσαρμογή τους στη γενικότερη μαθησιακή διαδικασία (Rotherham & Willingham, 2009). Για αυτόν τον λόγο η σύγχρονη εκπαίδευση συμβαδίζει με τις επιταγές των καιρών μας για την καλλιέργεια των δεξιοτήτων του 21ου αιώνα και καλεί τους μαθητές ατομικά ή ομαδικά να επεξεργαστούν και να προσεγγίσουν προβλήματα του πραγματικού κόσμου τα οποία πρέπει να επιλύσουν αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο στην όλη διαδικασία της μάθησης. Έτσι, κάθε μαθητής πραγματοποιεί έρευνες ακόμα και σε διαφορετικά πεδία, σκέφτεται, καινοτομεί, δημιουργεί εξυπηρετώντας την έννοια της διαθεματικότητας και της διεπιστημονικότητας (Ananiadou & Claro, 2009).

Στην εκπαίδευση καθορίζονται νέα πρότυπα σε σχέση με το τι πρέπει να είναι σε θέση να διαχειριστούν οι μαθητές, αντικαθιστώντας τις βασικές δεξιότητες και τις προσδοκίες γνώσης του παρελθόντος. Για αυτόν τον λόγο, κρίνεται απαραίτητη η αναθεώρηση των

προγραμμάτων σπουδών αλλά και των παιδαγωγικών προσεγγίσεων, έτσι ώστε να παρέχονται μέθοδοι με τις οποίες οι μαθητές θα μπορούν να αναπτύξουν τη δημιουργική και την κριτική τους σκέψη, ευελιξία στην επίλυση προβλημάτων καθώς και συνεργατικές και επικοινωνιακές δεξιότητες, εφόδια τα οποία θα τους δώσουν τη δυνατότητα να είναι πιο επιτυχημένοι στη ζωή τους και στην εργασία τους (Binkley et al., 2010). Με άλλα λόγια, οι δεξιότητες του 21ου αιώνα απαιτούν σύγχρονα περιβάλλοντα και καινοτόμες παιδαγωγικές προσεγγίσεις, όπως είναι η διερευνητική μάθηση, η μάθηση βασισμένη σε πρότζεκτ ή η μάθηση βασισμένη στην επίλυση προβλημάτων, ενώ παράλληλα παρακινούν τους μαθητές να συνεργαστούν και να επικοινωνήσουν γόνιμα μεταξύ τους, να σκέφτονται κριτικά και να αναπτύσσουν την κριτική τους σκέψη (Πετροπούλου, Κασιμάτη & Ρετάλης, 2015).

2. Η έννοια της δημιουργικότητας

Οι άνθρωποι επεδείκνυαν από τα προϊστορικά χρόνια ακόμα δημιουργικό πνεύμα. Η δημιουργικότητα των ανθρώπων εντοπίζεται πολύ πριν εκείνοι ανακαλύψουν τη γραφή. Γνωρίζουμε, ακόμη και χωρίς γραπτές αποδείξεις, ότι κάποιοι από τους προϊστορικούς ανθρώπους ήταν δημιουργικοί, είχαν δηλαδή την ικανότητα να οραματιστούν κάτι νέο στο σημείο που οι υπόλοιποι αδυνατούσαν. Κάποιος σήκωσε μια πέτρα και είδε ένα εργαλείο. Κάποιος αντιλήφθηκε ότι είναι καλύτερα για μια ομάδα ατόμων να ζει και να κυνηγά ως σύνολο μεγαλύτερα σε μέγεθος ζώα συνδυάζοντας τις δυνάμεις τους. Κάποιος υποπτεύτηκε πως οι σπόροι θα μπορούσαν να φυτευτούν και να καλλιεργηθούν (Andreasen, 2005).

Συνάγεται το συμπέρασμα πως η δημιουργικότητα είναι έμφυτη σε όλους τους ανθρώπους, με αποτέλεσμα κάθε άτομο να έχει δημιουργικές δυνατότητες. Ένας από τους πρώτους ορισμούς που δόθηκαν στην έννοια της δημιουργικότητας είναι αυτός του Guilford (1950): «Η δημιουργικότητα καλύπτει τις πιο χαρακτηριστικές ικανότητες των δημιουργικών ατόμων, που καθορίζουν την πιθανότητα για ένα άτομο να εκφράσει μια δημιουργική συμπεριφορά, η οποία να εκδηλώνεται με εφευρετικότητα, σύνθεση και σχεδιασμό». Αν και αρκετά ταυτολογικός αυτός ο ορισμός, περιέχει στοιχεία που επιβεβαιώνονται από τους ερευνητές.

Οι Getzels και Jackson (1962) ορίζουν τη δημιουργικότητα ως τον συνδυασμό των στοιχείων εκείνων που θεωρούνται πρωτότυπα και διαφορετικά. Επισημαίνουν ότι η δημιουργικότητα είναι μια από τις πιο πολύτιμες ανθρώπινες δυνατότητες, αλλά δύσκολη η συστηματική της εξέταση. Ο Torrance (1963), ένας από τους κυριότερους ερευνητές στον τομέα της δημιουργικής σκέψης, ορίζει τη δημιουργικότητα ως «τη διαδικασία του να γίνεσαι ευαίσθητος σε προβλήματα, σε ανεπάρκειες, κενά στη γνώση, σε στοιχεία που λείπουν, σε δυσαρμονίες, να προσδιορίζεις τις δυσκολίες, να ψάχνεις για λύσεις, να κάνεις υποθέσεις για την κάλυψη των ανεπαρκειών, να ελέγχεις και να τροποποιείς αυτές τις υποθέσεις και να εξωτερικεύεις τα αποτελέσματα». Ως προδιάθεση με καθολικό χαρακτήρα θεωρεί τη δημιουργικότητα και ο Maslow (1968), λέγοντας ότι είναι «ένα παγκόσμιο χαρακτηριστικό του ατόμου που αυτοπραγματώνεται». Στον ορισμό του MacKinnon (1962): «η δημιουργικότητα είναι μια διαδικασία που διαδραματίζεται μέσα στον χρόνο και χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία, πνεύμα προσαρμογής και τη φροντίδα για μια συγκεκριμένη πραγματοποίηση», όπως και στον ορισμό του Taylor: «η δημιουργικότητα είναι μια νοητική διαδικασία που έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή ιδεών ταυτόχρονα καινούριων και χρήσιμων», τονίζεται η έννοια της διαδικασίας και επισημαίνεται η σημασία της χρησιμότητας και καταλληλότητας των δημιουργικών αποτελεσμάτων (Ξαnthάκου, 1999).

Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, η δημιουργική σκέψη είναι η ικανότητα του ανθρώπινου να αναζητεί και να βρίσκει πολλές πρωτότυπες –καινοτόμες εναλλακτικές, για την επίλυση των διαφόρων προβλημάτων– ιδέες-λύσεις. Η ικανότητα αυτή, μαζί με την κριτική σκέψη, αποτελούν τις βασικές παραγωγικές πνευματικές λειτουργίες του ανθρώπου. Αποτελείται από επιμέρους δημιουργικές ικανότητες, όπως η πνευματική ευχέρεια, η πνευματική ευλυγισία, η πρωτοτυπία, η επεξεργασία ιδεών, η ευαισθησία προς τις προβληματικές καταστάσεις, ο ορισμός του προβλήματος, η αναλογική σκέψη, η οπτικοποίηση, η φαντασία, η ενόραση, η ανάλυση, η σύνθεση και η αξιολόγηση (Παρασκευόπουλος, 2004). Αντίστοιχα, η δημιουργικότητα είναι η ικανότητα που έχει κάποιος να δημιουργεί κάτι που θεωρείται από άλλα άτομα με τα κατάλληλα προσόντα ως πρωτότυπο και αξιόλογο. Έτσι, η δημιουργικότητα ισορροπεί μεταξύ της έννοιας της καινοτομίας και της χρησιμότητας που επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης πληροφοριών που ήδη υπάρχουν (Gabriel, Monticolo, Camargo & Bourgault, 2016).

Όπως είδαμε από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, είναι δύσκολο να εντάξουμε τη δημιουργικότητα σε έναν ορισμό. Για αυτόν τον λόγο υπογραμμίζεται ότι υπάρχουν άπειροι ορισμοί και ιδέες για τη δημιουργικότητα, όσοι και οι άνθρωποι που έχουν γράψει τις ιδέες τους σε ένα κομμάτι χαρτί, υποστηρίζοντας έτσι την παρατήρηση πως -καθώς η δημιουργικότητα έχει άμεση σχέση με το ποιος δίνει τον ορισμό- διακρίνονται ως ποιοτικά στοιχεία της δημιουργικότητας η ευκαμψία της σκέψης, η πρωτοτυπία της ιδέας, η ικανότητα να σκέφτεται κάποιος διαφορετικά αλλά και ο τρόπος επίλυσης των προβλημάτων (Lowenfeld & Brittain, 1975). Η δημιουργική διαδικασία εμπεριέχει διάφορα στοιχεία, όπως η φαντασία, η πρωτοτυπία, η επίλυση προβλημάτων και η ικανότητα δημιουργίας ενός καινοτόμου αποτελέσματος. Με άλλα λόγια, η δημιουργικότητα μάς βοηθά να δούμε τον κόσμο από διαφορετική οπτική γωνία, ενεργοποιώντας τις υπέρτατες δυνάμεις του νου μας, χωρίς να περιοριζόμαστε διανοητικά σε κανόνες και δεσμεύσεις (Sternberg, 2007).

3. Δημιουργικότητα και μάθηση

Η σύγχρονη παιδαγωγική προτείνει ένα σχολείο με επίκεντρο το παιδί, που να βασίζεται δηλαδή στις ανάγκες, στα ενδιαφέροντα και στις ικανότητές του και να περιλαμβάνει διαρκή αξιολόγηση των ικανοτήτων και των κλίσεων του. Οι παιδαγωγοί πρέπει να προσφέρουν στους μαθητές ένα περιβάλλον με πολλά ερεθίσματα και να τους αφήνουν πολλές δυνατότητες για να αναπτύξουν τις ικανότητές τους. Σήμερα πρέπει να θεωρήσουμε τον μαθητή όχι παθητικό δέκτη της γνώσης αλλά συνοδοιπόρο στην ανακάλυψη, ενεργό συμμετέχο στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσα από δραστηριότητες που θα του δίνουν τη δυνατότητα να αναδείξει τα ταλέντα του, να ανακαλύψει τον εαυτό του (Γερμανός, 2005). Η διδασκαλία και ο έλεγχος της προόδου είναι αλληλοεξαρτώμενα και πρέπει οι δύο ενδιαφερόμενες πλευρές να κινούνται γύρω από έναν κοινό στόχο, την ουσιαστική μάθηση. Κι αυτή η μάθηση, όπως αναφέρει ο Vijay Kumar, προσφέρεται από τις σωματικές, γνωστικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και συναισθηματικές εμπειρίες που βιώνουν τόσο οι μαθητές όσο και ο εκπαιδευτικός μέσα στη σχολική αίθουσα και γενικότερα στον σχολικό χώρο, που πρέπει να είναι έτσι φτιαγμένος ή διαμορφωμένος για να μπορέσει να πλαισιώσει τη βιωματική μάθηση. Αυτό το «νέο» σχολείο, λοιπόν, που φιλοδοξεί να προσφέρει μια βιωματική και σίγουρα πολυαισθητηριακή εμπειρία μάθησης, είναι το σχολείο που θα εφοδιάσει τους μαθητές με δεξιότητες απαραίτητες για την προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ζωή στον 21ο αιώνα (Kumar, 2013).

Καθώς τα παιδιά από πολύ νεαρή ηλικία αρέσκονται να ανακαλύπτουν τον κόσμο γύρω τους. Κατά συνέπεια, ενώ προσπαθούν να γνωρίσουν την πραγματικότητα, ταυτίζονται με τους ήρωες των παραμυθιών, πλάθουν φανταστικές ιστορίες και δημιουργούν σενάρια με σκοπό να αντιμετωπίσουν διάφορες προβληματικές καταστάσεις οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Το σχολείο ανατρέπει την προαναφερθείσα φιλοσοφία των παιδιών, αφού η εμπλοκή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία προτείνει ένα μοτίβο τυποποιημένης μάθησης το οποίο στοχεύει στην παροχή μιας προπαρασκευασμένης γνώσης (Ξανθάκου & Καΐλα, 2002). Τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι στις μεθόδους διδασκαλίας θα πρέπει να ενσωματωθούν νέες τεχνικές που θα δίνουν κίνητρα στον μαθητή να εμπλακεί στη μαθησιακή διαδικασία, εξάπτοντας την φαντασία του και καλλιεργώντας την περιέργεια του. Σημαντική θεωρείται, η ενεργοποίηση του μαθητή μέσα από μια διαδικασία προσωπικής ανακάλυψης καταρρίπτοντας τους κανόνες της λογικής με σκοπό την παραγωγή ενός νέου έργου (Ξανθάκου, 1998). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι τόσο η αποκλίνουσα – δημιουργική σκέψη όσο και η συγκλίνουσα - κριτική σκέψη ενσωματώνουν κοινά στοιχεία. Ακόμη, η δημιουργική σκέψη απαιτεί απαραίτητα και τη χρήση της κριτικής σκέψης. Όταν θέλουμε να λύσουμε ένα πρόβλημα, πρώτα γίνεται η ανάλυσή του και στη συνέχεια προχωράμε σε πιθανές γενικές λύσεις και καλούμαστε να επιλέξουμε ποια κατά τη γνώμη μας είναι η καλύτερη και ολοκληρώνουμε τη διαδικασία με την αξιολόγηση, με τον τελικό μας απολογισμό (Μαγνήσαλης, 1987).

Κατά την προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η καλλιέργεια των τεσσάρων «Π», που συνδέονται με την παραγωγική σκέψη του ατόμου και σχετίζονται με: το Πρόσωπο, το Πρόβλημα, την Πορεία - διαδικασία και το Προϊόν. Το παιδί τίθεται μέσω της δημιουργική μάθησης σε μια διαδικασία ανακάλυψης, έχοντας ουσιαστικά κίνητρα για την εύρεση της λύσης του προβλήματος. Τα ερευνητικά συμπεράσματα του Maslow (1968) απέδειξαν τη σημασία της ίδιας της διαδικασίας, της πορείας δηλαδή, που θα ακολουθεί το άτομο αναζητώντας την λύση και όχι η ίδια η λύση του προβλήματος (Ξανθάκου & Καΐλα, 2002).

4. Δημιουργικότητα και παιχνίδι

Η ενσωμάτωση μηχανισμών παιχνιδιού από τον εκπαιδευτικό στη μαθησιακή διαδικασία αποτελεί τεχνική που μετατρέπει τη μάθηση σε μια διασκεδαστική και ενδιαφέρουσα διαδικασία, αξιοποιώντας μηχανισμούς παιχνιδιού οι οποίοι έχουν υψηλή δυναμική ενίσχυσης των εσωτερικών κινήτρων των μαθητών και καλλιεργούν τη δημιουργικότητά τους. Έτσι, η δημιουργική σκέψη εκφράζεται φυσικά από τα περισσότερα παιδιά, αλλά είναι αναγκαίο να γίνει διδασκαλία της δημιουργικής σκέψης, καθώς δίχως αυτήν τα παιδιά καθίστανται ανίκανα να σκεφτούν δημιουργικά (Καμαρινού, 2000). Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν στη διδασκαλία τους στοιχεία που συνήθως συναντώνται στα παιχνίδια - όπως η πρόκληση, το στοιχείο της τύχης, ο ανταγωνισμός, η συνεργασία, η ανατροφοδότηση, οι επιβραβεύσεις, η νίκη ή η εξέλιξη- τα οποία και προσαρμόζουν στη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο, το παιχνίδι γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο της μαθησιακής διαδικασίας και σε συνδυασμό με τη συνεργατική και την ενεργό μάθηση αλλάζει τα δεδομένα στην καθημερινότητα της σχολικής τάξης, καθώς πλέον οι μαθητές εμπλέκονται σε κάθε διαδικασία ενθαρρύνονται να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν και εν τέλει μαθαίνουν να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά (Λεωνίδου, 2006).

Έτσι, είναι απολύτως φυσιολογικό τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία να συμμετέχουν στο παιχνίδι, μια κατάσταση όπου χρησιμοποιούν τη φαντασία τους για να «δοκιμάσουν» τους τρόπους συμπεριφοράς και τις δυνάμεις τους. Σε τόσο μικρές ηλικίες, η χρήση της φαντασίας και της δημιουργικότητας είναι έμφυτη σε καταστάσεις «δοκιμής». Τα παιδιά, όταν ξεκινούν να φοιτούν στο σχολείο, ωριμάζουν και καταστέλλουν τη δημιουργικότητά τους, εξαιτίας άλλων πιέσεων που δέχονται. Ο Ken Robinson -Βρετανός συγγραφέας, ομιλητής και διεθνής σύμβουλος σε θέματα εκπαίδευσης- είναι ένας από τους ένθερμους υποστηρικτές της δημιουργικότητας στο σχολείο. Θεωρεί ότι το σχολείο εκπαιδεύει τους μαθητές για να γίνουν καλοί επαγγελματίες και όχι δημιουργικοί στοχαστές. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το εκπαιδευτικό σύστημα είναι απαρχαιωμένο και ανακυκλώνει στείρες ιδέες. Οι μαθητές φοβούνται να κάνουν λάθη ενώπιον των εκπαιδευτικών, διότι έχουν μάθει ότι υπάρχει «μόνο μία σωστή απάντηση» και όχι ο γόνιμος προβληματισμός και η ανταλλαγή ιδεών (Robinson, 2002).

Από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις το παιχνίδι θεωρείται η πρώτη δημιουργική δραστηριότητα των παιδιών, από όπου αναδύεται αλλά και αναπτύσσεται η φαντασία (Garaigordobil & Berruoco, 2011). Το παιχνίδι στις διαφορετικές εκφάνσεις του είναι πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη, διότι διεγείρει την περιέργεια, την ευελιξία, τον αυτοσχεδιασμό και προωθεί την ανακάλυψη και επίλυση προβλημάτων που οδηγούν στη μάθηση, τη μίμηση, και την προσαρμογή στην αλλαγή (Torrance 2004). Το παιχνίδι προετοιμάζει το έδαφος για την ανάπτυξη δύο κρίσιμων πνευματικών λειτουργιών, της σκέψης και της φαντασίας (Kozulin, Gindis, Ageyev, & Miller, 2003).

Θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ανάπτυξη της φαντασίας και χαρακτηριστικών της δημιουργικής σκέψης μέσα από το παιχνίδι, όπως πρωτοτυπία, ευχέρεια, ευελιξία και στον εντοπισμό προδιαθέσεων δημιουργικής συμπεριφοράς σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, παρουσίασαν σε ερευνητική μελέτη τους οι Garaigordobil και Berruoco (2011). Ο φανταστικός κόσμος των παιδιών αποτελεί πεδίο ανάπτυξης πολλών σημαντικών εννοιών. Οι νοητικές διεργασίες οι οποίες υποστηρίζουν την κατάκτηση θεμελιωδών δεξιοτήτων - όπως η ανάγνωση, η γραφή, η ζωγραφική, η κατασκευή χάρτη, η κατανόηση και η έκφραση ιδεών- περιλαμβάνουν την ανάπτυξη της ικανότητας αναπαράστασης. Η ικανότητα αυτή, που κυρίως αναπτύσσεται μέσα από δημιουργικό παιχνίδι, είναι ζωτικής σημασίας για τη μετέπειτα ακαδημαϊκή επιτυχία (Wilson, 2008). Οι Reunamo et al. (2014) εξετάζοντας τη δημιουργικότητα -όπως εκφράζεται στο φανταστικό παιχνίδι και τα παιχνίδια ρόλων- σε έρευνα που πραγματοποίησαν σε 280 παιδιά 4 έως 5 ετών σε νηπιαγωγεία της Φινλανδίας, συμπέραναν ότι οι σχέσεις των συνομηλίκων και το παιχνίδι έχουν στενή σχέση με τις διεργασίες που ενεργοποιούν τη δημιουργικότητα, καθώς τα παιδιά δραστηριοποιούνται στη Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης. Επισήμαναν με αυτόν τον τρόπο τη συμβολή του παιχνιδιού στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας. Υποστήριξαν ότι πολλές από τις γνωστικές και συναισθηματικές διαδικασίες, οι οποίες εμπλέκονται στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας, όπως η αποκλίνουσα σκέψη, συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.

Συμπεραίνοντας, ο εκπαιδευτικός, που με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο προσεγγίζει τη γνώση, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των μαθητών, καθώς καλείται να δημιουργήσει, διά μέσου της προσωπικότητάς του και του τρόπου που θα διεξάγει το μάθημα, εύφορο κλίμα ανάπτυξης δημιουργικών συμπεριφορών. Ένα ασφαλές δημιουργικό περιβάλλον θα μπορούσε να παρουσιάζει ποικίλα χαρακτηριστικά που στο σύνολό τους διαμορφώνουν ένα κλίμα που ενθαρρύνει την έντονη δραστηριότητα,

τη βεβαιότητα και την αμφιβολία, τη σοβαρότητα και την ευθυμία, την πρόκληση και την ενθάρρυνση. Μια τάξη που χρησιμοποιεί το παιχνίδι ως μέσο κινητοποίησης των μαθητών και ως εργαλείο καλλιέργειας της δημιουργικής τους σκέψης. Συνεπώς, επιλέγοντας ερευνητικούς τρόπους διδασκαλίας, επιτυγχάνεται ευελιξία και προσαρμοστικότητα, ενώ διεγείρεται και η φαντασία των εκπαιδευομένων, γεγονός που συνδράμει θετικά στη δημιουργική σκέψη (Δήμος, 2015).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). *21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries* (Education Working Paper, No. 41). Paris, France: Organization for Economic Co-operation and Development.
- Andreasen, N.C. (2005). *The creating brain*. New York: Dana Press.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., & Rumble, M. (2010). *Defining 21st century skills. Assessment and Teaching of 21st Century Skills*.
- Gabriel, A., Monticolo, D., Camargo, M., & Bourgault, M. (2016). Creativity support systems: A systematic mapping study. *Thinking Skills and Creativity, 21*, 109-122.
- Garaigordobil, M., & Berruero, L. (2011). Effects of a Play Program on Creative Thinking of Preschool Children. *Spanish Journal of Psychology, 14*(2), 608-618.
- Getzels, J. W., & Jackson, P. W. (1962). *Creativity and Intelligence: Explorations With gifted students*. Wiley.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity: Its measurement and development. *American Psychologist, 5*(2).
- Kumar, V. (2013). *101 Design Methods: A Structured Approach for Driving Innovation in Your Organisation*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V. S., & Miller, S. M. (Eds.). (2003). *Vygotsky's Educational Theory in Cultural Context*. Cambridge University Press.
- Lowenfeld, V., & Brittain, W. L. (1975). *Creative and mental growth*. London.
- MacKinnon, D. W. (1962). The nature and nurture of creative talent. *American Psychologist, 17*, 484-495.
- Maslow, A. (1968). *Towards a psychology of Being*. Van Nostrand, Princeton NJ.
- Reunamo, J., Lee, H.-C., Wang, L.-C., Ruokonen, I., Nikkola, T., & Malmstrom, S. (2014). Children's creativity in day care. *Early Child Development and Care, 184*(4), 617-632.
- Robinson, K. (2002). TED talk, *How schools kill creativity*.
- Rotherham, A. J., & Willingham, D. (2009). 21st century skills: The challenges ahead. *Educational Leadership, 67*(1), 16-21.
- Saavedra, A., & Opfer, V. D. (2012). Learning 21st-century skills requires 21st-century teaching. *Phi Delta Kappan, 94*(2), 8-13.
- Sternberg, R.J. (2007). *Handbook of creativity*. New York: Cambridge University Press.
- Torrance, E. P. (1963). *Education and the Creative Potential*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Torrance, E. P. (2004). Preschool Creativity. In B. A. Bracken (Ed.), *The Psychoeducational Assessment of Preschool Children* (3rd ed., pp. 349-363). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Wilson, R. (2008). *Nature and Young Children*. (Ed. R. Wilson) (1st ed.). New York: Routledge.

- Δήμος, Α. (2015). *Μέθοδος project και δημιουργική σκέψη: οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως προς τη συμβολή της μεθόδου project στην ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης των μαθητών* (Διδακτορική διατριβή). ΕΚΠΑ.
- Γερμανός, Δ. (2005). *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής: Η Παιδαγωγική Ποιότητα του Χώρου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καμαρινού, Δ. (2000). *Η βιωματική μάθηση στο σχολείο*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Λεωνίδου, Χρ. (2006). *Η καθιέρωση της δημιουργικής και κριτικής σκέψης στο σύγχρονο σχολείο*. Παιδαγωγικό τμήμα, Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.
- Μαγνήσαλης, Κ. (1987). *Δημιουργική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Interbooks.
- Ξανθάκου, Γ. (1999). *Η δημιουργικότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ξανθάκου, Γ., & Καΐλα, Μ. (2002). *Το Δημιουργικής Επίλυσης Πρόβλημα* (Επιμ. Γ. Ξανθάκου, Monks, F. & Καΐλα, Μ.). Αθήνα: Ατραπός.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (2004). *Δημιουργική Σκέψη στο Σχολείο και στην Οικογένεια*. Αθήνα.
- Πετροπούλου, Ο., Κασιμάτη, Α., & Ρετάλης, Σ. (2015). *Έννοια και Περιεχόμενο της Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης στον 21ο Αιώνα*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

